

UDK: 070(497.1)"1952/1991"
94(497.1=163.42):070>"1952/1991"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 20. 2. 2008.
Prihvaćeno: 12. 7. 2009.

Hrvatska povijest na stranicama *Politikina zabavnika*

ZORAN JANJETOVIĆ

Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, Republika Srbija

Rad govori o različitim temama iz hrvatske istorije o kojima je između 1952. i 1991. pisao *Politikin zabavnik*. Autor se bavi brojčanim pokazateljima i analizom sadržaja objavljenih priloga.

Ključne riječi: *Politikin zabavnik*, Hrvati, Hrvatska, povijest, srednji vijek, novi vijek, Zagreb, Dubrovnik, uskoci, "bratstvo i jedinstvo", Josip Broz Tito

O *Politikinu zabavniku*

Politikin zabavnik je bio vodeći omladinski list u socijalističkoj Jugoslaviji. Počeo je izlaziti 1952. svakako kao dio određene liberalizacije kulture do koje je došlo poslije raskida sa Staljinom.¹ Bio je namijenjen prije svega mladima školske dobi, ali je njegov krug čitatelja bio mnogo širi. Naklada mu se kretala između 100.000 primjeraka na početku i 300.000 1970-ih godina.² Uz mnogobrojne priloge iz raznih područja znanja, objavljivao je i mnoštvo priloga iz povijesti. Među njima je bilo 210 priloga iz hrvatske povijesti, što je činilo oko 4,5% svih povijesnih priloga.³ U ovom radu pozabavit ćemo se pitanjem izbora tema iz hrvatske povijesti i načinom njihove obrade u listu u razdoblju od pokretanja lista do kraja postojanja socijalističke Jugoslavije.

Već smo u jednom ranijem radu utvrdili⁴ da je u tom razdoblju objavljeno 70 priloga iz hrvatske povijesti srednjeg vijeka, 120 s temama iz novog vijeka (do kraja 19. stoljeća) i dvadesetak priloga koji su se odnosili na 20. stoljeće. Uz to, treba reći da je postojao određen manji broj priloga koji je pokrivaio kako srednji, tako i novi vijek, a nekad i kasnija razdoblja.

¹ Ljubodrag DIMIĆ, *Agitprop kultura*, Beograd 1989., 246.-263.; Branko PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, III, Beograd 1988., 316.-331.

² Zoran JANJETOVIĆ, "Izgradnja kumulativnog identiteta: Hrvatske teme u *Politikinu zabavniku* 1952-1991", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, Zagreb 2007., 521.-524.

³ Isto, 525.

⁴ Isto, 521.-524.

Prilozi o gradovima i krajevima

U ovoj posljednjoj skupini najbrojniji su bili prilozi koji su u bili posvećeni određenim hrvatskim gradovima i gradićima, ili, rjeđe, krajevima ili arhitektonskim spomenicima. Tekstovi ovih priloga su, najčešće uz više slika u boji, predstavljali njihove svojevrsne mini-portrete. U njima je nužno povijesni dio bio dominantan i dobrim dijelom u funkciji objašnjavanja propratnih slika.⁵ Zanimljivo je da se ovakvi dijelom putopisni, a dijelom povijesni prilozi pojavljuju u listu tek od 1974., iako je on već od početka 1968., kada je prešao na magazinsku formu i bolji papir, bio tehnički osposobljen za objavljivanje priloga s kvalitetnim fotografijama. Da razlog nije bio tehničke prirode govori i činjenica da su takvi prilozi objavljivani i 1980-ih godina, kada je zbog gospodarskih teškoća kvaliteta tiska opala. Izgleda da je uzrok objavljivanju ovih priloga ležao u želji da se s jedne strane pridobiju čitatelji iz Hrvatske,⁶ a s druge da se čitateljima iz drugih krajeva zemlje predoči spomeničko nasljeđe

⁵ "Stara arhitektura, Dubrovnik: Grad muzej", *Politikin zabavnik* (dalje: PZ), 1162, 5. 4. 1974., 8.-9.; "Stara arhitektura, Trogir: Kamerleng – simbol otpora", PZ, 1199, 20. 12. 1974., 8.-9.; "Stara arhitektura, Zadar: Prodak za dukat", PZ, 1209, 28. 2. 1975., 24.-25.; "Stara arhitektura, Šibenik: Grad tvrđava", PZ, 1214, 4. 4. 1975., 8.-9.; "Stara arhitektura, Makarska: Gnezdo sokolova", PZ, 1294, 15. 10. 1976., 24.-25.; Milenko TODOROVIĆ, "Stara arhitektura, Brač: Na kamenu život", PZ, 1304, 24. 12. 1976., 6.-7.; Milenko TODOROVIĆ, "Stara arhitektura, Omiš: Split na istoku", PZ, 1309, 28. 1. 1977., 12.-13.; "Stara arhitektura, dvorci Hrvatskog zagorja: U vrtu jabuka i ruža", PZ, 1314, 4. 3. 1977., 6.-7.; M. TODOROVIĆ, "Stara arhitektura, Varaždin: dva grada u jednom", PZ, 1333, 5. 7. 1977., 13.; T. VUJOVIĆ, "Nin, prestonica na obali mora: Grad u plamenu", PZ, 1365, 24. 2. 1978., 6.-7.; "Stari Gornji Grad: Zlatna bula za gostoprinstvo", PZ, 1420, 16. 3. 1979., 7.; "Stara arhitektura, Kaštelanska rivijera: Letnjikovci kao tvrđave", PZ, 1375, 5. 5. 1978., 12.-13.; "Stara arhitektura, Cavtat: Grad Kadmosa i Harmonije", PZ, 1377, 19. 5. 1978., 12.-13.; "Letnjikovci dubrovačke vlastele 1: Dvorci na Ombli", PZ, 1379, 2. 6. 1978., 6.-7.; "Letnjikovci dubrovačke vlastele 2: Kamene lepoticke", PZ, 1380, 9. 6. 1978., 6.-7.; M. VUJOVIĆ, "Priče o našim gradovima, Trsteno, Dijalozi o ljubavi i lepoti", PZ, 1386, 21. 7. 1978., 6.-7.; "Zagrebački botanički vrt: Ceo svet u perivoju", PZ, 1407, 15. 12. 1978., 6.-7.; I. LONČAR, "Kumrovačkom kraju u pohode: Kuće Titove mladosti", PZ, 1430, 25. 5. 1979., 6.-7.; "Priče o našim gradovima, Rovinj, Ribara davnih dom", PZ, 1440, 3. 8. 1979., 6.-7.; I. LONČAR, "Poznate ulice, Stradun: Zelenci otkucavaju vekove", PZ, 1443, 24. 8. 1979., 6.-7.; "Stara arhitektura, Ston: Rasprodate zidine", PZ, 1450, 12. 10. 1979., 6.-7.; V.G., "Legende o našim krajevima: Buzet", PZ, 1452, 16. 10. 1979., 11.; M. VUJOVIĆ, "Stara arhitektura, Mljet: Medeno ostrvo", PZ, 1473, 21. 3. 1980., 4.-5.; I. LONČAR, "Naša najstarija apoteka: Melemi male braće", PZ, 1474, 28. 3. 1980., 14.-15.; "Priče o našim gradovima, Rijeka: Gospodari plitkog džepa", PZ, 1486, 20. 6. 1980., 4.-5.; "Priče o našim gradovima, Pučišća: Trinaest kula na obali", PZ, 1499, 19. 9. 1980., 4.-5.; "Dolinom Krke, Otočac: Oltar za potpalu", PZ, 1500, 26. 9. 1980., 4.-5.; O. VUKADINOVIĆ, "Dolinom Krke, Kostanjevica: Nema mesta za šešir", PZ, 1502, 10. 10. 1980., 4.-5.; I. LONČAR, "Priče o našim gradovima, Bakar: Ploviti, samo ploviti", PZ, 1546, 14. 8. 1981., 50.-51.; I. LONČAR, "Priče o našim gradovima, Rab: Tamo gde cveta mirta", PZ, 1549, 4. 9. 1981., 46.-47.; I. LONČAR, "Priče o našim gradovima, Lastovo: Ecco la costa!", PZ, 1580, 9. 4. 1982., 56.-57.; Ivan LONČAR, "Priče o našim gradovima, Krk: Trideset lisičjih koža godišnje", PZ, 1587, 28. 5. 1982., 56.-57.; "Priče o našim gradovima, Imotski: U jezeru gavanovo blago", PZ, 1606, 8. 10. 1982., 48.-49.; Petar MILATOVIĆ, "Najmanji grad na svetu, Hum u Istri: Ulice dve, stanovnika dvadeset pet", PZ, 1758, 6. 9. 1985., 11.; Olga VUKADINOVIĆ, "Grožanj, grad između sna i jave: Na mala vrata kroz veliku kapiju", PZ, 1943, 24. 3. 1989., 42.-43.

⁶ Od 30. travnja 1971. *Politikin zabavnik* imao je izdanje na latinici, a od 1973. i na slovenskom jeziku.

i povijest hrvatskih gradova, mjesta, krajeva i spomenika. Možda pojavljivanje ovih priloga treba vidjeti i u kontekstu "obračuna s nacionalizmom" 1970-ih godina. Ove priloge treba ubrojiti ponajprije u povijesne jer su oni uvijek imali povijesnu sastavnicu koja je odnosila i na objašnjenje objekata prikazanih na fotografijama. U nekoj drukčijoj klasifikaciji, međutim, oni bi mogli biti ubrojani i u priloge iz (povijesti) kulture, budući da za razliku od većine ostalih povijesnih priloga, za glavnu temu nisu imali neki događaj ili ličnost, već povijesni razvoj u duljoj perspektivi, kombiniran s poviješću nastanka materijalnih spomenika kulture.

U ovu vrstu priloga bi trebalo ubrojiti i pet koji nemaju izravne veze s hrvatskom poviješću, već sa poviješću hrvatskog teritorija u antičko doba. Riječ je o dvama prilozima o Dioklecijanovoj palači (od kojih je prvi izašao prije navedenog razdoblja te zato i nije imao slikovni prilog kao prethodno spomenuti)⁷ dva o pulskoj areni⁸ i jedan o jednoj rimskoj steli iz Sinja na kojoj je navodno prikazana nogometna lopta.⁹ Njihov cilj, kao i povijesnih priloga, između ostalog, bilo je razvijanje ljubavi prema zajedničkoj socijalističkoj domovini prikazujući njezino staro naslijeđe.¹⁰

"Omiljeni" hrvatski gradovi: Dubrovnik i Zagreb

I dok je o ostalim hrvatskim gradovima pisano rijetko, obično samo jednom ili najviše dva puta, dva grada se izdvajaju učestalošću napisa koji govore o njihovoj povijesti. Riječ je o Dubrovniku i Zagrebu. Dubrovnik je bio apsolutni hit u *Zabavniku*: ni o jednome drugome gradu u zemlji nije objavljeno toliko napisa, osim možda o Beogradu. I dok je o prošlosti glavnoga grada više pisano u prvim godinama izlaženja lista, koje su i inače bile obilježene određenom usredotočenošću na srpske i beogradske teme, o Dubrovniku je pisano tijekom cijelog socijalističkog razdoblja. On je bio ne samo najljepši i u inozemstvu najpoznatiji grad u zemlji, nego je i bio jedini djelić teritorija Jugoslavije koji je tijekom najvećeg dijela svoje povijesti očuvao stvarnu, ako ne i formalnu nezavisnost. Zbog toga je uvijek promatran kao simbol slobode na južnoslavenskom prostoru. Istovremeno, nezavisnost i gospodarska moć omogućili su mu kulturni razvoj kakav drugi dijelovi Hrvatske i Jugoslavije nisu mogli ni sanjati. Dio toga kulturnog razvoja bio je i Dubrovački arhiv u kome su sačuvana mnogobrojna svjedočanstva o povijesti grada, ali i okolnih

⁷ "Dioklecijan i njegova palata", PZ, 158, 8. 1. 1955., 6.; "Stara arhitektura: Dioklecijanova palata", PZ, 1226, 27. 6. 1975., 8.-9.

⁸ M. VUJOVIĆ, "Stara arhitektura, Pula: Projektor umesto gladijatora", PZ, 1340, 2. 9. 1977., 12.-13.; "Neimarska remek dela: Arena za umiranje", PZ, 1498, 12. 9. 1980., 32.

⁹ Autor članka navodi da su se stari Dalmati loptali te da su Rimljani igru od njih preuzeli, ističući s ponosom kako se eto, u našim krajevima nogomet igrao pre nego u Engleskoj. "Senzacija u Sinju: Spomenik lopti", PZ, 1589, 11. 6. 1982., 10.-11.

¹⁰ Vidjeti izjavu o ciljevima lista u: "Sednica novog izdavačkog saveta: Održati kvalitet", PZ, 1582, 23. 4. 1982., 5. Također vidjeti: Zoran JANJETOVIĆ, "Komunizam na kašičicu: Ideološki sadržaji u Politikinom zabavniku 1952-1991", *Tokovi istorije*, br. 4, Beograd 2007., 108.-109.

zemalja. Dubrovački arhiv je postao neiscrpan izvor povjesničarima,¹¹ a to je zatim bio bogat novinarski materijal za mnogobrojne napise o raznim aspektima dubrovačke povijesti.

S priložima iz povijesti kulture i napisima o više ili manje poznatim kulturnim stvarateljima iz Dubrovnika, o ovome gradu je objavljeno više od 50 napisa. Onih koje bismo, po svakako nesavršenoj metodologiji, mogli ubrojiti u isključivo povijesne, bilo je oko 35. Pritom su prilozi iz srednjovjekovne i novovjekovne povijesti bili gotovo podjednako zastupljeni, a nekoliko napisa govorilo je o temama koje su se protezale na srednji i novi vijek, a odnosile su se na proizvodnju vatrenog oružja, trgovinu i diplomaciju.¹² Bogatstvo arhivskog materijala i njegova povijesna obrada omogućavali su novinarima *Politikina zabavnika* da se pozabave raznim aspektima prošlosti Dubrovnika. Tako su se u listu pojavili članci iz povijesti svakidašnjeg života,¹³ diplomacije i odnosa sa stranim državama,¹⁴ kao i iz povijesti gospodarstva¹⁵ i kulture. Tri članka su posvećena jednom od ključnih događaja u dubrovačkoj povijesti, velikom zemljotresu iz 1667.¹⁶ Nasuprot ovome i unatoč tome što je događajnica

¹¹ Njime su se za povijest Srbije koristili srbijanski povjesničari. Vidjeti: Radovan SAMAR-DŽIĆ, *Pisci srpske istorije*, Beograd [1976], 275., 280.

¹² Npr. "Dubrovačka čoha bez takmaca", PZ, 122, 1. 5. 1954., 3.; "Stara dubrovačka trgovina", PZ, 179, 4. 6. 1955., 3.; "Topovi Ivana Rabljanina", PZ, 201, 5. 11. 1955., 5.; "Gosti starog Dubrovnika", PZ, 264, 12. 1. 1957., 5.; "Slavne dubrovačke glasonoš", PZ, 766, 3. 9. 1966., 8.; "Hiljadu godina turizma: Stranac u Dubrovniku", PZ, 1183, 30. 8. 1974., 7.-9.

¹³ "Na Stradunu u XIV veku", PZ, 98, 14. 11. 1953., 5.; "Stanje posluge u Dubrovniku u XIV veku", PZ, 118, 3. 4. 1954., 5.; "Kroz Dubrovnik u XVIII veku", PZ, 193, 10. 9. 1955., 5.; I. LONČAR, "Naša najstarija apoteka", PZ, 1474, 28. 3. 1980., 14.-15.; Petar RADIČIĆ, "Dubrovačke srednjovjekovne igre: Za dukat, samostrel i rep", PZ, 1817, 24. 10. 1986., 6.-8.; P. MILATOVIĆ, "Merači javnog vremena: Kad udare Baro i Maro", PZ, 2037, 11. 1. 1991., 8.-9.; "Naši stari karnevali", PZ, 274, 30. 3. 1957., 5. Posljednji navedeni članak govori o karnevalima u Dalmaciji, a dobar deo teksta prikazuje Dubrovnik.

¹⁴ "Dubrovački ambasadori", PZ, 93, 14. 11. 1953., 5.; "Iz naše prošlosti: Diplomatski odgovor", PZ, 179, 4. 6. 1955., 3.; "Kraljević Marko u Dubrovniku", PZ, 247, 22. 9. 1956., 4.; "Gosti starog Dubrovnika", PZ, 264, 12. 1. 1957., 5.; "Zapisi iz burnog vremena", PZ, 549, 7. 7. 1962., 8.; "Dubrovačke kolonije u Srbiji", PZ, 567, 10. 11. 1962., 7.; "Dubrovački poklisar u Parizu", PZ, 643, 25. 4. 1964., 7.; "U Prištini pre 500 godina", PZ, 701, 5. 6. 1965., 8.; "Slavne dubrovačke glasonoš", PZ, 767, 10. 9. 1966., 8.; "Gradovi i ljudi, Dubrovnik: Konavli na prodaju", PZ, 1254, 9. 1. 1976., 16.; "Naša srednjovjekovna povest: Spas u Dubrovniku", PZ, 1529, 13. 2. 1976., 10.-11.; I. LONČAR, "Tragom jedne narodne pesme: Mrtav Marko pravdu deli", PZ, 1507, 14. 11. 1980., 12.-13.; "Špijunaža u Dubrovačkoj republici: Ne diraj u devojačku čast", PZ, 1522, 27. 3. 1981., 6.-7.; Vita NEDELJKOVIĆ, "U Dubrovniku pre dva veka: Otmica samozvane kneginje", PZ, 1960, 21. 7. 1989., 11.-12.

¹⁵ "Dubrovačka čoha bez takmaca", PZ, 122, 1. 5. 1954., 3.; "Stara dubrovačka trgovina", PZ, 179, 4. 6. 1955., 3.; "Topovi Ivana Rabljanina", PZ, 201, 5. 11. 1955., 5.; "Dubrovačke kolonije u Srbiji", PZ, 567, 10. 11. 1962., 7.; "Lađe na dubrovački način", PZ, 1313, 25. 2. 1977., 14.

¹⁶ "Zemljotres u Dubrovniku 1667. godine", PZ, 70, 2. 5. 1953., 5. U ovom članku dan je opis jednoga nizozemskog diplomata. "Dubrovački poklisar u Parizu", PZ, 643, 25. 4. 1964., 7. U ovom članku riječ je o potresu koji je pogodio Dubrovnik i bezuspješnom dubrovačkom traženju francuske pomoći poslije njega. M. KRSTULOVIĆ, "Zbrisani sa lica zemlje: Prva smrt Dubrovnika", PZ, 1301, 3. 12. 1976., 8.

dominirala povijesnim priložima u *Zabavniku*,¹⁷ samo se jedan prilog bavio događajima u samom Dubrovniku,¹⁸ a samo dva ratnom poviješću grada.¹⁹ Ovo je bilo u skladu s poviješću grada koji je svoj opstanak puno više dugovao diplomatskoj vještini nego snazi oružja. Ovo se jasno vidjelo i iz priloga lista o dubrovačkoj diplomaciji.

Zanimljivo je pitanje kako se *Politikin zabavnik* određivao prema nacionalnoj pripadnosti Dubrovnik i Dubrovčana. U skladu sa svojom prosvjetno-zabavnom misijom i širenjem "bratstva i jedinstva" s jedne strane, ali i s druge strane, sa željom da se izbjegnju povijesne rasprave o "nacionalnim" osjećanjima Dubrovčana tijekom postojanja Dubrovačke Republike, *Zabavnik* se nije upuštao u nacionalno određivanje Dubrovnik. On je jednostavno bio "naš" grad u neodređenome jugoslavenskom smislu.²⁰

Dubrovnik je po pravilu predstavljen kao svjetionik slobode, a samo se jedan prilog, djelomično i ne baš kritično bavi njegovim unutarnjim uređenjem,²¹ dok samo jedan prikazuje društvene napetosti u republici.²² Slika koju su čitatelji mogli steći o Dubrovniku na osnovi ovih priloga je zbog toga bila uljepšana: veliki konzervativizam²³ i socijalne i političke napetosti koje su razdirale grad-republiku²⁴ su pri tome gotovo potpuno zanemareni. Na taj način Dubrovnik je postao sredstvo za podizanje općejugoslavenskog nacionalnog ponosa, kao svojevrstan dokaz da, eto, nisu svi Južni Slaveni bili samo "potlačena raja" ili "ubogi kmetovi", već da su imali i grad koji je imao europski gospodarski, pomorski, politički i kulturni značaj.

Drugi hrvatski grad, o kome je često pisano, a čiji se hrvatski identitet jasnije uočavao u člancima u *Politikinu zabavniku*,²⁵ bio je Zagreb. O njemu je objavljeno 19 napisa. I ovdje je podjela između srednjeg i novog vijeka bila

¹⁷ Zoran JANJETOVIĆ, "Ad usum delfini: Istorijske teme u 'Politikinom zabavniku' 1952-1991", *Petničke sveske*, br. 62, Petnica 2007. 239.-240.

¹⁸ "Zavera 'noćuraka'", PZ, 613, 1. 2. 1964., 8.

¹⁹ "Trista Vica udovica", PZ, 712, 21. 8. 1965., 8. U ovom članku riječ je o tome kako su 1539. snage Sv. lige poharale otok Lopud. Ivan LONČAR, "Posljednja plovidba dubrovačkog jedrenjaka: Misterija broda s blagom", PZ, 1328, 10. 6. 1977., 20.-21. U ovom članku riječ je o sudjelovanju dubrovačkog brodovlja u španjolskoj armadi koja je 1588. napala Englesku.

²⁰ Lujo Vojnović je bio sklon da Dubrovčane vidi kao poseban narod, mješavinu Romana, Hrvata, Srba i drugih. (Lujo VOJNOVIĆ, *Kratka istorija Dubrovačke republike*, New York 1962., 12.) S druge strane, Vinko Foretić je smatrao da se od 14. stoljeća o Dubrovniku može govoriti kao, u etničkom smislu, hrvatskom gradu. (Vinko FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I, Zagreb 1980., 5.) *Zabavnik* se nije upuštao u razmatranje ove složene i potencijalno sporne problematike.

²¹ "Stara arhitektura, Dubrovnik: Grad muzej", PZ, 1162, 5. 4. 1978., 8.-9.

²² "Stanje posluge u Dubrovniku u XIV veku", PZ, 118, 3. 4. 1954., 5.

²³ Milorad EKMEČIĆ, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, I, Beograd [1989.], 173.-174.

²⁴ L. VOJNOVIĆ, *Kratka istorija*, 132.-134; V. FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika*, II, 282.-284., 337.-343.

²⁵ U jednom se čak izričito kaže da je u 14. stoljeću, unatoč prisutnosti Nijemaca, Mađara i Italijana, grad imao jasnu hrvatsku većinu. Vidjeti: "Kako je nastao Zagreb", PZ, 223, 3. 4. 1956., 5.

dosta ujednačena: osam napisa o srednjem vijeku, sedam o novome vijeku, dok su se tri članka odnosila na oba velika povijesna razdoblja. O 20. stoljeću je objavljeno nekoliko napisa, odnosno tekstova čija se radnja događala u Zagrebu, ali je samo u jednome ta činjenica bila bitna za bit priče.²⁶ Dva priloga su bila pretežno slikovna, dok su ostali bili uglavnom tekstualni.²⁷ Baš kao i Dubrovnik, Zagreb je predstavljao pogodan novinarski materijal: i o njemu je postojala bogata arhivska građa i povijesna literatura.²⁸ Uz to, stari Zagreb je pružao dvije druge novinarske pogodnosti koje Dubrovnik nije imao. Jedna je bila što je dobrom dijelu čitatelja *Politikina zabavnika* srednjovjekovni Zagreb bio vjerojatno poznat iz djela Augusta Šenoe, o kome je i *Zabavnik* nekoliko puta pisao.²⁹ Druga je bila što je zagrebački Gornji grad, tj. Grič, svojim višestoljetnim borbama protiv Kaptola bio gotovo idealan simbol borbe protiv klerikalizma, koja je za komunističke vlasti, posebno u Hrvatskoj, predstavljala važnu ideološku bojišnicu. I zaista, o ovoj temi je u *Politikinu zabavniku* objavljeno nekoliko članaka, u kojima su simpatije autora nenametljivo, ali očito bile na strani purgera koji su se borili protiv kaptolskih presizanja.³⁰ Nekoliko priloga dočarava život zagrebačkoga Gornjega grada u Srednjem vijeku,³¹ dva govore o zgodama i nezgodama grada tijekom 17. i 18. stoljeća,³² a dva o nemiloj pojavi

²⁶ I. LONČAR, "Pavleковиći iz Pavleковиćeve", PZ, 1407, 15. 12. 1978., 17. Ovaj članak govori o braći, članovima Komunističke partije i njihovom djelovanju tijekom Drugoga svjetskoga rata. Bili su iz ulice Kunišćak na Črnomercu, a nakon rata ulica je nazvana po njima.

²⁷ "Stari Zagreb – Gornji Grad: Zlatna bula za gostoprimstvo", PZ, 1420, 16. 3. 1979., 7.; "Zagrebački botanički vrt: Ceo svet u perivoju", PZ, 1407, 15. 12. 1978., 6.-7.

²⁸ *Zabavnikovim* autorima su sigurno bila poznata djela kao što su: Marija STILINOVIĆ (ur.), *Zagreb*, Zagreb 1961.; Franjo BUNTAK et al. (ur.), *Iz starog i novog Zagreba*, 1-3, Zagreb 1957.-1963.; Gjurio SZABO, *Stari Zagreb*, Zagreb 1941.; Rudolf HORVAT, *Kaptolski cehovi u Zagrebu*, Zagreb 1936.; Lela DOBRONIĆ, *Zagreb Gornji Grad nekad i danas*, Zagreb 1967.; Klaus-Detlev GROTHUSEN, *Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts*, Wiesbaden 1967.

²⁹ "Likovi u Šenoinim romanima", PZ, 271, 20. 3. 1957., 5; "Crtice iz života Augusta Šenoe", PZ, 385, 16. 5. 1959., 7.; "Kletva se nije teško podnosila", PZ, 619, 9. 11. 1963., 7.; "125 godina od rođenja Augusta Šenoe: Pesnik Zagreba", PZ, 640, 4. 4. 1964., 7.; M. TODOROVIĆ, "Tri života Augusta Šenoe: Gospodine, imate užasne manire!", PZ, 2059, 14. 6. 1991., 17.

³⁰ "Grič – grad koji je tri veka branio svoju slobodu", PZ, 21, 24. 5. 1952., 6.; "Zabave starih Zagrepčana", PZ, 598, 15. 6. 1963., 7. Iako ovaj članak govori uglavnom o veseljima i proslavama, spominje i stalne sukobe Griča i Kaptola. "Iz starog Zagreba", PZ, 611, 14. 9. 1963., 7. Ovaj članak govori o javnom kupalištu oko koga su se od kraja 13. do početka 17. stoljeća sukobljavali Grič i Kaptol. "Zabeleži sve... hroničaru", PZ, 659, 15. 8. 1964., 4. Ovaj prilog govori o različitim događajima, ali i o sukobu Griča i Kaptola. M. T., "Belege prošlosti: Okršaj na Medveščaku", PZ, 1405, 1. 12. 1978., 17. Ovaj članak govori o velikom sukobu do kojega je došlo 1667. godine.

³¹ "Šest grobalja u starom Zagrebu", PZ, 83, 1. 8. 1953., 6.; "Kako je nastao Zagreb", PZ, 223, 3. 4. 1956., 5.; "Zabave starih Zagrepčana", PZ, 598, 15. 6. 1963., 7.; "Naša srednjovjekovna povest: Kazna za psovku", PZ, 1307, 14. 1. 1977., 29.

³² "Kobne godine starog Zagreba", PZ, 251, 20. 10. 1956., 5.; "Zabeleži sve... hroničaru", PZ, 659, 15. 8. 1964., 4.

– spaljivanju vještica,³³ koja dakako nije bila specifična samo za Zagreb. Jedan zanimljivi članak daje paralelne povijesti glavnih trgovačkih ulica u Zagrebu i Beogradu, Ilice i Knez Mihajlove.³⁴ Iako je članak napisan objektivno-komparativistički, nema sumnje da je bio u funkciji poticanja “bratstva i jedinstva” predočavanjem čitateljima glavnih ulica u dva najvažnija grada u zemlji (koji nisu tako nazvani u tekstu). Jedan napis govori o legendi kako je Zagreb dobio ime, ali on ne može biti svrstan u povijesne u pravome smislu riječi,³⁵ dok jedan napis o srednjovjekovnim sajmovima u južnoslavenskim zemljama, dosta prostora posvećuje i Zagrebu.³⁶ Slično je i u jednom članku o higijenskim uvjetima u srednjovjekovnim gradovima.³⁷ U članku Mladena Trnskog o borbama za ugarsko prijestolje 1529. godine, dobar dio teksta govori o ulozi Zagreba u tim burnim događajima.³⁸ Konačno, u jednom prilogu o “Srpanjskim žrtvama” 1845., Zagreb više figurira kao kulisa, tj. uglavnom samo kao mjesto događaja koji nemaju izvor u njemu i čiji značaj prelazi gradske okvire.³⁹ Samo je manjim dijelom povijesni prilog o topu koji s Lotrščaka ograđava podne.⁴⁰

Drugi hrvatski gradovi i krajevi u *Politikinu zabavniku*⁴¹

Osim već spomenutih fotografsko-povijesnih priloga, o drugim gradovima Hrvatske je pisano rijetko, osim o Sinju i Klisu koji su igrali ulogu u borbi protiv Turaka, a o čemu će kasnije biti riječi. O Zadru nalazimo tri napisa: dva o neslavnom križarskom osvajanju 1203. godine⁴² i jedan o zlatarstvu u srednjovjekovnom Zadru.⁴³ O Rijeci su se pojavila četiri priloga, ali se od njih samo

³³ Zanimljivo je da oba članka govore o istom slučaju iz 18. stoljeća. Vidjeti: “Veštica”, PZ, 948, 27. 2. 1970., 12.-13.; B. R., “Zagreb godine 1743: Veštica na lomači”, PZ, 1723, 4. 1. 1985., 40.-41.

³⁴ “Dve ulice u dva grada”, PZ, 757, 2. 7. 1966., 8.

³⁵ I. LONČAR, “Legende o mestima, Zagreb: Ban vodu traži”, PZ, 1402, 10. 11. 1978., 11.

³⁶ “Vašari u našim srednjovjekovnim gradovima”, PZ, 224, 14. 4. 1956., 5.

³⁷ “Naličje varoške romantike u Srednjem veku”, PZ, 722, 15. 10. 1966., 8. Autor članka na početku navodi kako su mnogobrojni pisci idealizirali život u srednjem vijeku, navodeći Waltera Scotta, Victora Hugoa, Augusta Šenou i Josipa Juričića, da bi u nastavku teksta iznio neromantičnu sliku srednjovjekovnih gradova.

³⁸ Mladen TRNSKI, “Tragovima prošlosti: Jedna kruna za dva kralja”, PZ, 1551, 18. 9. 1981., 16.-17.

³⁹ “Na Markovom trgu 1845. godine”, PZ, 264, 19. 1. 1957., 5.

⁴⁰ O. VUKADINOVIĆ, “U poseti zagrebačkom tobđžiji: Tačno u podne”, PZ, 1852, 26. 6. 1987., 5.

⁴¹ U obzir su uzeti samo prilozima koji govore o tim mjestima i krajevima.

⁴² “Krstaši u Zadru”, PZ, 64, 21. 3. 1953., 4; M. KRSTULOVIĆ, “Krstaši na Jadranu: Osvojite Zadar!”, PZ, 1421, 23. 3. 1979., 16.

⁴³ P. MILATOVIĆ, “Zadar, zlata vredan: Tajna je sačuvana”, PZ, 1652, 26. 8. 1983., 48.-49. Iako prilog po svojoj strukturi formalno spada u spomenute slikovne priloge gdje uz manji glavni tekst svaku sliku prati objašnjenje, nismo ga uvrstili u tu skupinu jer mu je tema mnogo uža, tj. zato što ne prikazuje cijeli grad i njegovu povijest.

dva odnose na povijest grada.⁴⁴ O slavonskoj metropoli, Osijeku, objavljen je samo jedan prilog,⁴⁵ dok je Split prošao nešto bolje, iako svi napisi o njemu nemaju baš čvrstu povijesnu podlogu.⁴⁶ O Hvaru su objavljena dva priloga, od kojih jedan prikazuje borbu pučana za slobodu,⁴⁷ a drugi tursko pustošenje 1571., kugu i posebno eksploziju skladišta baruta 1579. godine.⁴⁸ O Šibeniku je, doduše, pisano nekoliko puta, ali samo jednom o događajima u samome gradu.⁴⁹ Novska je spomenuta u povodu tornada koji ju je zahvatio 1892. godine,⁵⁰ dok se o hrabroj obrani Đurđevca od Turaka 1555. govori u dva članka.⁵¹ O hrvatskim selima pisano je samo iznimno.⁵²

Uz hrvatske gradove, povijesni tekstovi su se pojavili i o određenim krajevima Hrvatske, iako u znatno manjem broju. Tako je pisano o Korčuli u sred-

⁴⁴ D.K., "Tako se nekad delila pravda: Sramotna kruna", PZ, 1324, 13. 4. 1977., 20. Tekst govori o propisima i kaznama u Rijeci do 1848. Članak M. TODORVIĆA, "Karolina riječka" (PZ, 1309, 28. 1. 1977., 4.) na osnovi predaje govori o Karolini Belinić koja je 1813. spasila Rijeku, koja je tada bila pod vlašću Francuza od britanskog bombardiranja. U druga dva teksta o Rijeci, grad je samo kulisa događaja. Vidjeti: M. TODORVIĆ, "Crni dani posljednjeg riječkog patričija: Nedoželjni dvoboj", PZ, 1427, 4. 5. 1979., 20.; "Između istine i legende: Šimunovo milo za drago", PZ, 1318, 1. 4. 1977., 8.

⁴⁵ "U Osijeku pre 400 godina", PZ, 158, 8. 1. 1955., 5. Riječ je o odlomku putopisa Hansa Dernschwana iz 1553.-1555. godine. Citiran je dio o Osijeku, Vukovaru i njihovoj okolini, gdje su ova dva grada prikazana kao zapuštena, a sela kao pusta.

⁴⁶ "Nesreća zbog sujeverja: Spalimo vešticu!", PZ, 1417, 23. 2. 1979., 23.; Darko ČVARKOVIĆ, "Splitska legenda: Lomača na Peristilu", PZ, 1743, 24. 5. 1985., 13. Oba priloga govore o istom događaju iz 1573.-1574., ali iznose ponešto različite inačice. M. TODORVIĆ, "Između istine i legende: Seča ispod Marijana", PZ, 1686, 20. 4. 1984., 16. Prilog govori o borbi protiv Mađara 1102. ali je pitanje u kojoj mjeri je povijesno utemeljen. Mirjana KRSTULOVIĆ, "Ljubav koja je donela bogatstvo: Zlatna karika između Istoka i Zapada", PZ, 1970, 29. 9. 1989., 4.-5. Članak govori o neuspjelom pokušaju Daniela Rodriga da krajem 16. stoljeća od Splita napravi veliko trgovačko središte. Uz ove, o Splitu govore i već citirani prilozi o Dioklecijanovoj palači.

⁴⁷ "Iz naše istorije: Hvarska buna", PZ, 1295, 22. 10. 1976., 20. Riječ je o nekoj vrsti crno-bijelog stripa bez "oblačica".

⁴⁸ M. KRSTULOVIĆ, "Zbrisani s lica zemlje: Grom za istoriju", PZ, 1299, 19. 11. 1976., 16.

⁴⁹ "Noć straha", PZ, 1406, 8. 12. 1978., 23. Članak govori o buni pučana 1797. godine. Ostali prilozi govore o Juraju Dalmatincu i naravno spominju njegovo glavno delo, katedralu u Šibeniku. Vidjeti: "Veliki neimar: Juraj Dalmatinac", PZ, 762, 6. 8. 1966., 8.; M. TODORVIĆ, "Ko je bio Juraj Dalmatinac: Ugovor za idealan posao", PZ, 1438, 20. 7. 1978., 23.

⁵⁰ V. GLIK, "Tornado nad Novskom: Vagoni kao paperje", PZ, 1459, 14. 12. 1979., 9.

⁵¹ "Između istine i legende: Ulama-beg opseda Đurđevac", PZ, 1317, 25. 3. 1977., 17.; Mladen TRNSKI, "Stazama naše prošlosti: Pile iz topa", PZ, 1463, 11. 1. 1980., 9.-11. U drugom spomenutom prilogu, đurđevačka epizoda s ispaljivanjem posljednjeg pileta iz topa opsjednute tvrđave, je samo dio šireg teksta.

⁵² Jedan takav primer je tekst "Povest o staroj lipi" (PZ, 543, 26. 5. 1962., 7.) koji govori o pobuni seljaka u Krašiću kraj Karlovca 1835. godine, s pozivom na I. I. Tkalca. Unatoč neuspjehu pobune, autor citira jednog seljaka koji kaže: "Osveta će ipak doći i biće strašna", stavljajući cijeli događaj u poželjan ideološki kontekst. Drugi članak o jednom selu, Hlebinama, govori o naivnim umetnicima, te spada u područje povijesti kulture a ne istorije u užem smislu. Vidjeti: Petar MILATOVIĆ, "Hlebine, važno selo na planeti: Crveni petao odleteo u svet", PZ, 1801, 4. 7. 1986., 14.-16.

njem i novom vijeku,⁵³ Slavoniji tijekom 18. stoljeću,⁵⁴ Cresu,⁵⁵ rijeci Kupi,⁵⁶ Lici,⁵⁷ Karolinskoj cesti⁵⁸ i Lokrumu.⁵⁹ Kao i u drugim povijesnim prilogima, i ovdje prevladava događajnica, uz nekoliko izleta u društvenu povijest. Nacionalno pitanje u njima ne igra veliku ulogu, a glavne crte podjela idu između društvenih slojeva te domaćeg stanovništva i stranih vlastodržaca.

“Omiljeni Hrvati” u *Politikinom zabavniku*

Baš kao što se o nekim hrvatskim mjestima pisalo češće, o nekima rjeđe, a o nekima nikada, isto je vrijedilo i za poznate ličnosti iz hrvatske povijesti. Hrvat o kome se u *Politikinu zabavniku* pojavilo najviše priloga (93), bio je zbog razumljivih razloga Josip Broz Tito. On je istovremeno bio i povijesna osoba o kojoj je bilo najviše napisu u listu. Međutim, kad je o njemu pisano, nije posebno isticano da je on Hrvat – zato što ni on sam to nije činio, a i zato što je bio oličenje jugoslavenstva za koje se i *Politikin zabavnik* neizravno zalagao. Titovo podrijetlo se, međutim, jasno spominje u članku o njegovu rodnom kraju,⁶⁰ a vidljivo je i iz nekih drugih priloga. U svakom slučaju, njegova nacionalna pripadnost nikad nije bila posebna tema za *Politikin zabavnik*, on je jednostavno bio “najveći sin naših naroda i narodnosti” štoviše i “građanin svijeta”.

Kada je Tito u pitanju, iznenađuje da se prvi članak o njemu pojavio tek jedanaest godina poslije početka izlaženja lista, 1963. godine, te da i on nije bio

⁵³ “Stari zapisi o Korčuli”, PZ, 102, 12. 12. 1953., 4.; M. TODOROVIĆ, “Lukavstvom i srcem protiv Topova: Ratnici u suknjama”, PZ, 1358, 6. 1. 1978., 20. Posljednji članak govori o ženama koje su 1571. obranile otok od alžirskog vladara Eludža Alija.

⁵⁴ “Kroz Slavoniju pre dve stotine godina”, PZ, 202, 12. 11. 1955., 5. Članak na osnovi djela jednog putopisca (Friedrich Wilhelm von TAUBE, *Historische und geographische Beschreibung des Königreichs Slavonien und des Herzogthumes Sirmien* I-III, Leipzig 1777.-1778.) opisuje stanje u Slavoniji sredinom 18. stoljeća. Između ostaloga, on govori o teškim uvjetima života stanovništva. Anonimni autor članka govoreći o Vojnoj krajini, koja se protezala dobrim dijelom Slavonije, kaže da je ona davala jednu trećinu austrijske vojske, a da je ostali dio “našeg naroda”, kojega autor nacionalno ne određuje, bio prepušten samovolji “spahija” i smatran nepouzdanim. O životu u Vojnoj krajini tijekom 18. stoljeća govori se u istom tonu i u sledećim prilogima: “Kako se živelo u Vojnoj krajini”, PZ, 431, 2. 4. 1960., 6.; “Imena sela na vešalima”, PZ, 516, 18. 11. 1961., 7.

⁵⁵ “Buna na Cresu i pad Mletačke republike”, PZ, 219, 10. 3. 1956., 5. Članak govori o klasnim borbama na Cresu pri padu Mletačke republike 1797, ali i kasnije, odnosno 1863. godine.

⁵⁶ “Lađari na Kupi”, PZ, 254, 10. 11. 1956., 5. Tekst govori o Karlovcu i lađarstvu na Kupi. Ovo je jedan od vrlo rijetkih priloga iz gospodarske povijesti koji je objavljen u listu.

⁵⁷ “Prvi maj 1692. godine: Neuspela predaja Like i Krbave”, PZ, 331, 30. 4. 1958., 7. Prilog govori o neuspeloj predaji Like i Krbave grofu Sinzendorfu koju je onemogućila narodna pobuna. Ni ovde nije pobliže određena nacionalnost pobunjenog stanovništva.

⁵⁸ “Brvno preko planine”, PZ, 623, 7. 12. 1963., 6. I ovaj prilog bi se mogao ubrojati pre svega u gospodarsku povijest.

⁵⁹ Ivan LONČAR, “Legende o Lokrumu: Prokletstvo rajskog ostrva”, PZ, 1418, 2. 3. 1979., 14. Prilog je o raznim uglednicima koji su doživljavali nesreće nakon boravka na otoku Lokrumu.

⁶⁰ I. LONČAR, “Kumrovačkom kraju u pohode: Kuće Titove mladosti”, PZ, 1430, 25. 5. 1979., 6.-7.

posvećen izravno njemu, već je preporučivao jednu knjigu o njemu, i to “u paketu” s još četiri druge.⁶¹ Uz uobičajenu Zabavnikovu ideološku suzdržljivost,⁶² bila je riječ svakako o izbjegavanju očiglednog nametanja kulta ličnosti koji je osuđivan u drugim socijalističkim zemljama.⁶³ Tijekom sljedećih pet godina Zabavnik nije više pisao o jugoslavenskom maršalu. Njegovo prvo sljedeće spominjanje bilo je također neizravno – u članku o njegovoj ratnoj tajnici (i ljubavnici) Davorjanki Paunović – Zdenki, koji je spadao u niz članaka o malim i velikim junacima Narodnooslobodilačke borbe.⁶⁴ Te godine izašao je i jedan prigodan članak u povodu obilježavanja Dana mladosti koji se slavio kao navodni Titov rođendan.⁶⁵ Sljedeće godine zabilježena je predsjednikov posjet uredništvu lista,⁶⁶ dok je tijekom sljedećih sedam godina izašlo samo pet članaka o njemu. Sve ovo je vrlo malo ako se uzme u obzir da Tito cijelo to vrijeme nije silazio sa stranica tzv. “ozbiljnog tiska” i da se njegov kult njegovao na razne druge načine. Možda je baš ta zasićenost medija i javnog života likom i djelom maršala Tita bila uzrok da se Zabavnik drži povučeno kad je on u pitanju? Možda su urednici smatrali kako nema potrebe da i njihov list posebno obavještava mlade o liku vođe države o kome su toliko slušali na raznim drugim stranama?

Promjena je nastupila 1977. kada dolazi do prave poplave od 37 članaka o Titu u *Politikinu zabavniku*. Najvećim dijelom bile su to anegdote iz knjige Zvonka Štaubringera i Miloja Popovića *Titu u anegdotama*, kao i epizode iz njegova života preuzete iz knjige Zvonka Štaubringera *Titu građanin sveta*. Naravno, svi ovi prilozima, kao i oni prije i poslije njih, prikazuju Tita kao potpuno pozitivnu povijesnu figuru te kao inteligentnu, duhovitu, principijelnu, čovjekoljubivu i na svaki način simpatičnu osobu. Zašto je došlo do poplave napisao o jugoslavenskom vođi baš u to vrijeme? Malo je vjerojatno da su se članovi redakcije spontano odlučili odjednom intenzivno njegovati kult maršala. Vjerojatnije je kako je znak da se što češće piše o Titu došao iz političkog vodstva koji je učvršćivanjem njegova kulta, pripremao sustav za djelovanje poslije njegove skoro očekivane smrti.⁶⁷ Pri tome su u to vrijeme većinu čitatelja lista činili pripadnici naraštaja koji se više nisu mogli nazvati Titovim suvremeni-

⁶¹ “Knjige koje vam preporučujemo”, PZ, 626, 28. 12. 1963., 7. Bila je riječ o knjizi Tihomira Stanojevića *Naš prvi susret s drugom Titom*, za koju je rečeno da je pisana “toplom i prisnim stilom”, te da “prikazuje na zanimljiv način život i rad druga Tita” i da “vezuje čitaočevu pažnju podjednako od prve do posljednje strane”.

⁶² Postotak ideološki obojenih priloga u listu je tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja bio vrlo mali, a to je pogotovo vrijedilo za napise koji su otvoreno propagirali ideološke sadržaje. Usporediti: Z. JANJETOVIĆ, “Komunizam na kašičicu”, 97.-117.

⁶³ Todor KULJIĆ, *Titu, Sociološko-istorijska studija*, Zrenjanin 2005, 404.

⁶⁴ B. TIRNANIĆ, “Titova ratna sekretarica”, PZ, 852, 27. 4. 1968., 7.

⁶⁵ Bogdan TIRNANIĆ, “Četri ratna rođendana”, PZ, 856, 25. 5. 1968., 7.

⁶⁶ “Drug Tito naš gost”, PZ, 894, 14. 2. 1969., 2. Visoki gost se pohvalno izrazio o *Zabavniku* što je, naravno, i preneseno čitateljima.

⁶⁷ T. KULJIĆ, *Titu*, 194. Istovremeno je u *Politikinu zabavniku* porastao i broj priloga iz povijesti radničkog pokreta. (Usporediti: Z. JANJETOVIĆ, “Komunizam na kašičicu”, 107.

cima-suborcima, tj. naraštaji koji nisu “iz prve ruke” pratili Titovu borbu, afirmaciju i stvaranje njegova kulta u razdoblju od 1940-ih do 1960-ih godina.

Nešto manja (samo 30 članaka), iako očekivana, poplava napisa uslijedila je 1980. godine, neposredno nakon Titove smrti, dok je, što ne iznenađuje, broj 1480, koji je izašao 9. svibnja 1980., bio u cijelosti posvećen Titu.

Većina priloga iz ove serije bila je preuzeta iz knjige Aleksandra Tadića *Prvi susret s Titom*, dok su ponovno prigodno objavljeni i neki stariji prilozi. Sljedeće godine je izašlo još devet članaka o pokojnom maršalu, da bi zatim izlazio po jedan, obično prigodan, rođendanski članak. Godine 1987. i 1988. objavljena su po dva članka. Ovakav ritam pisanja o pokojnom predsjedniku odražavao je ideološke promjene koje su u međuvremenu nastupile u jugoslavenskom društvu: socijalističko gospodarstvo je posrtalo, a komunistička ideologija je zato gubila na vjerodostojnosti; mladi su se sve više zatvarali u svoj svijet i bili sve manje skloni praznim ideološkim pričama.⁶⁸

U broju 1952 od 26. svibnja 1989. Tito i Dan mladosti, više nisu ni spomenuti, dok su se u tom broju pojavila dva teksta, svaki na dvije strane, o Isusu Kristu i o mauzoleju Karađorđevića na Oplencu.⁶⁹ Na taj način *Politikin* zabavnik je neupadljivo, ali ipak jasno slijedio liniju vlasti koja se mnogo jasnije mogla primijetiti u njegovu matičnom listu *Politici*.⁷⁰ Tito je kao ideološka vrijednost napušten prije nego Narodnooslobodilačka borba ili “bratstvo i jedinstvo”⁷¹ koji su još relativno dugo ostali službene sastavnice ideologije Miloševićeva režima kome je bilo lakše da za sve nedaće srpskog naroda okrivni “Hrvata Tita”, nego da jednostavno porekne ideološke vrijednosti koje su građanima desetljećima usađivane i u koje su mnogi, posebno pripadnici starijih naraštaja koje su činile Miloševićevu izbornu bazu, još uvijek vjerovali.⁷²

Ivo Lola Ribar je drugi Hrvat o kome je objavljeno nekoliko članaka. On pri tome nije viđen kao Hrvat, već slično kao i Tito, kao općejugoslavenska komunistička ikona. Tekstovi o njemu bili su u funkciji izgradnje njegova kulta među mladima. U potpuno hagiografskom stilu pisalo se o njegovoj ratnoj i predratnoj djelatnosti. On je prikazan kao oličenje svega mladog, poletnog,

⁶⁸ Igor MARKOVIĆ, *Sretno dijete*, Zagreb 2005., 13., 16., 21., 90., 108., 115., 150.

⁶⁹ Slobodan RELJIĆ, “O vremenu u kome je nastalo hrišćanstvo: Mesija je stigao u košulji”, *PZ*, 1952, 26. 5. 1989., 16-17.; Milenko TODOROVIĆ, “Pokraj lepe varošice Topole: Vladar pozeleo, vladar platio”, *PZ*, 1952, 26. 5. 1989., 40.-41.

⁷⁰ Zaokret *Politike* “u desno” i stavljanje u službu promidžbe Slobodana Miloševića, bili su vrlo očiti i prilično nagli. Vidjeti: Aleksandar NENADOVIĆ, “Politika’ u nacionalističkoj oluji”, *Srpska strana rata*, (ur. Nebojša Popov), Beograd 1996., 583.-609.

⁷¹ Još sredinom 1991., kada se Jugoslavija već raspala, u *Zabavniku* je izašao članak o hrvatskom piscu Augustu Šenoi u kome je bilo govora i o njegovim projugoslavenskim simpatijama. Tekst je napisan potpuno u skladu s mnoštvom sličnih koji su tijekom prethodnih desetljeća nastali sa ciljem da se jugoslavenski narodi, a posebno srpski i hrvatski, bolje upoznaju i zbliže. Vidjeti: M. TODOROVIĆ, “Tri života Augusta Šenoe: Gospodine, imate užasne manire!”, *PZ*, 2059, 14. 6. 1991., 17.

⁷² T. KULJIĆ, *Tito*, 448.-461.

naprednog i plemenitog.⁷³ Poginuvši mlad, on nije imao prilike ostarjeti kao komunističke vođe koje su preživjele rat. Ostavši tako “vječno mlad”, kao nekakav komunistički James Dean, on je bio kao stvoren da vlasti od njega naprave omladinskog idola. Politikin zabavnik je svojim prilozima također sudjelovao u stvaranju njegova kulta, a razmjer broja tekstova o njemu i Titu odražavao je i položaj ovih dvaju likova u jugoslavenskom komunističkom Panteonu. Još jednom komunističkom velikanu, Radi Končaru, posvećena su dva priloga, koja su također napisana u sličnom panegiričkom tonu.⁷⁴ Veličanju Narodnooslobodilačke borbe služio je, uz mnogobrojne druge napise, i članak o Marinki Arnerić iz stare domoljubne obitelji s Korčule. List piše o njezinom otporu okupatoru, odlasku u partizane u rujnu 1943., te o karijeri u vojno-medicinskoj službi nakon rata.⁷⁵

Uz ove hrvatske “borce za slobodu”, ideološke simpatije komunističkog vodstva uživao je i lik iz nešto starije hrvatske prošlosti – Matija Gubec. Osim toga nije naodmet spomenuti da se u uredu maršala Tita nalazila golema slika Krste Hegedušića Bitka kod Stubice, koja je prikazivala temu iz Seljačke bune. Iako je Gubec bio seljak iz 16. stoljeća, službena ideologija ga je vidjela kao čovjeka koji je boreći se za prava puka, iako nenaoružan marksističkim naukom, na neki način bio ispred svog vremena. Njegovanju njegova kulta režim je posvećivao znatnu pažnju.⁷⁶ Njegova ukorijenjenost u hrvatskim, posebno seljačkim masama⁷⁷ omogućavala je neprimjetno povezivanje novih ideoloških sadržaja na seljačku ideologiju braće Radić i Hrvatske seljačke stranke iz razdoblja između dvaju svjetskih ratova.⁷⁸ Osim toga, sudjelovanje slovenskih seljaka u buni, zajedno s hrvatskim, bilo je dobar primjer spontanog, pretko-

⁷³ “Povodom 50 godina rođenja: Ivo Lola Ribar”, 785, 14. 1. 1967., 8.; B. JEREMIĆ, “Policiji na dar”, PZ, 1325, 20. 5. 1977., 14.; Draško ŠČEKIĆ, “Na jučerašnji dan pre 37 godina poginuo je Ivo Lola Ribar: Posljednje pismo”, PZ, 1509, 28. 11. 1980., 4.-5.; Petar MILATOVIĆ, “Pre 45 godina poginuo je Ivo Lola Ribar: Tajna sahrana u Gornjem Ribnjaku”, PZ, 1926, 25. 11. 1988., 4.-5.

⁷⁴ I. LONČAR, “Šibenski proces: Audaks se ne predaje”, PZ, 1542, 13. 3. 1981., 6.-7. Ovaj članak govori o Končarovoju djelatnosti i smrti tijekom Drugoga svjetskoga rata. Stefan ZEC, “Rade Končar, centarhalf ‘Centrala’: Training u ‘Salamuri’”, PZ, 1806, 8. 8. 1986., 8.-9. Članak govori o Končarovoju ilegalnoj djelatnosti prije rata, uhićenju i hrabrom držanju u zatvoru, kao i o tome kako je oprostio čovjeku koji ga je izdao redarstvu.

⁷⁵ Marija KRSTULOVIĆ, “Iz palate u partizane: Pukovnik u svilenom rublju”, PZ, 1888, 4. 3. 1988., 4.-5.

⁷⁶ Šenoin roman *Seljačka buna* je bio obvezna školska lektira i u Srbiji, a Ferdo Šišić ga je nazvao “istorijskom monografijom u vidu romana”. Vidjeti: “125 godina od rođenja Augusta Šenoa: Pesnik Zagreba”, PZ, 640, 4. 4. 1964., 7. Ambiciozno zamišljen i skupi film *Seljačka buna* u režiji Vatroslava Mimice, ipak je doživio neuspjeh kod šire publike. Vidjeti: Nenad POLIMAC, “Pad Italije”, *Džuboks*, 135, 26. 2. 1982, 44.

⁷⁷ Po navodima *Enciklopedije Jugoslavije*, sjećanje na njega se u zagorskih seljaka očuvalo do 19. stoljeća (*Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb 1958., 633.) Zanimljivo je da u novome izdanju iste enciklopedije, čiji svi tomovi nikad nisu izašli, natuknica o Gupcu uopće ne postoji!

⁷⁸ Organizirano njegovanje Gupčevog kulta počelo je još u 19. stoljeću, s građanskim predznakom, da bi ga tijekom 1920-ih i 1930-ih HSS počeo širiti na seljačke mase. Vidjeti: Suzana LEČEK, “Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918.-1941.”, *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Zagreb 2006., 119.-143.

munističkog “bratstva i jedinstva” koji se mogao zgodno upotrijebiti za nena-metljivu promidžbu. Zato nije čudno što je o ovome narodskome hrvatskom junaku i Seljačkoj buni koju je predvodio i Zabavnik objavio nekoliko priloga,⁷⁹ uključujući i jedan kraći strip.⁸⁰

Ostali hrvatski likovi i teme

Jasno je da su i drugi hrvatski povijesni likovi morali biti zastupljeni na stranicama lista. Neki od njih su bili prvorazredni a neki ne, a bilo je i osoba koje su za širu publiku bile anonimne ili gotovo anonimne, iako nipošto i beznačajne, primjerice izumitelji daktiloskopije ili cepelina.⁸¹ Neke značajne povijesne ličnosti, kao primjerice Ante Starčević ili Stjepan Radić, nisu nikada bile zastupljene u Zabavniku. Od poznatih hrvatskih povijesnih ličnosti, Zabavnik je dva puta pisao o protestantskom teologu Matiji Vlačiću.⁸² Na prvi pogled se može učiniti čudnim da omladinski list kao što je *Politikin zabavnik*, koji je do pred kraj 1980-ih ignorirao postojanje religije, ili je promatrao kao nešto potpuno negativno,⁸³ dva puta posvećuje pažnju jednom teologu. Bila je riječ, međutim, o činjenici da je reformacija dijelom uživala simpatije nekih najutjecajnijih marksističkih pisaca kao sredstvo koje je rušilo feudalni poredak u Europi.⁸⁴ Uz srednjovjekovne heretike,⁸⁵ neke protestantske sekte su

⁷⁹ “Hrvatsko-slovenačka seljačka buna: Za stare pravice”, PZ, 1370, 31. 3. 1978., 24.-25.; I. LONČAR, “U slavu Matije Gupca: Jao pobeđenima!”, PZ, 1441, 12. 1. 1979., 12.-13. U ovome drugom članku se dosta govori o tradicionalnoj potlačenosti, ali i slobodoljubivosti Zagorja.

⁸⁰ M. MUMIROVIĆ, “Matija Gubec”, PZ, 945, 6. 2. 1970., 36.-39.

⁸¹ “Život piše romane: Jugosloven Mirko Seljan, istraživač i guverner nekih pokrajina Etiopije”, PZ, 6, 9. 2. 1952., 5. Ovaj tekst govori o karlovačkom inženjeru koji je s bratom Stjepanom bio u službi etiopskog cara i vršio zemljopisna istraživanja u Africi i južnoj Americi. “U dalekom svetu”, PZ, 410, 3. 10. 1959., 7. Ovaj članak govori o hrvatskim iseljenicima u Sjevernoj Americi i posebno o Josipu Kralju iz Gorskog kotara. “Preteča torpeda”, PZ, 502, 12. 7. 1961., 6. Ovaj članak govori o Ivanu Blažu Vukiću koji je 1866. napravio prototip broda-mine. “Putovanje Nikole Ratkaja”, PZ, 568, 17. 11. 1962., 8. Ovaj članak govori o putopiscu i misionaru u Sjevernoj Americi i Meksiku iz 17. stoljeća, koji je zaboravio hrvatski jezik, ali ne i podrijetlo. B. J., “Apotekar postao ptica”, PZ, 1343, 23. 9. 1977., 16.-17. Ovaj članak govori o riječkom ljekarniku Gvidu Prodanu, koji je bio amaterski letač početkom 20. stoljeća. I. LONČAR, “Ivan Vučetić, tvorac daktiloskopije: Velika tajna prsta”, PZ, 1416, 16. 2. 1979., 14.; Zoran TRBIĆ, “Pronalasci koji su sejali smrt: Olovka leti u smrt”, PZ, 1793, 9. 5. 1986., 9. Ovaj članak govori o zagrebačkom trgovcu Davidu Schwartzu koji je 1896. izradio preteču cepelina, i navodno grofu Zeppelinu dao ideju za njegov izum. “Prvi londonski kafedžija – Jugosloven”, PZ, 656, 25. 7. 1964., 3. Po listu, to je bio Paško Rosić 1652. godine. Međutim, u jednom drugom, nešto kasnijem napisu navedeno je da je vlasnik prve kavane u Londonu bio neki Edwards s nekom Grkinjom, bivšom robinjom (“Evropa otkriva kafu”, PZ, 709, 31. 7. 1965., 7.). Budući da redakcija *Zabavnika* po pravilu nije objavljivala odakle je preuzimala priloge, ne možemo reći odakle su poticala ova dva proturječna napisa.

⁸² “Potera za ‘vražjim sinom’”, PZ, 45, 8. 11. 1952., 5.; M. TODOROVIĆ, “Istranin koji je uzbudio Evropu: Progonjen do smrti”, PZ, 1497, 5. 9. 1980., 17.

⁸³ Z. JANJETOVIĆ, “Komunizam na kašičicu”, 111.-113.

⁸⁴ Tako Friedrich Engels s neskrivenim simpatijama piše o vjerski i socijalno radikalnom Thomasu Münzeru. Vidjeti: Friedrich ENGELS, *Der deutsche Bauernkrieg*, Berlin 1946., 44., 47.-50., 99.-103.

⁸⁵ Karl KAUTSKY, *Preteče novijeg socijalizma*, I, [Zagreb] 1954.

čak obilježene kao protokomunističke zajednice. Ovo je, uz opiranje Katoličkoj crkvi koja je bila ideološki protivnik broj jedan jugoslavenskih komunista, i Vlačića učinilo "politički podobnim", iako se u drugom napisu o njemu kaže da je, iako oličenje čestitosti, bio bezobziran kad je u pitanju bio protestantizam. U svakom slučaju, kao čovjek koga je Martin Luther namjeravao "imenovati" za svog "nasljednika", on je u svoje vrijeme bio ličnost europskog formata, a kao takav, mogao je poslužiti i za podizanje općejugoslavenskog nacionalnog ponosa – što je *Politikin zabavnik* na sličnim primjerima ljudi koji su postigli uspjeh ili slavu "u velikom svetu", često radio.

Među opće poznate ličnosti hrvatske povijesti spadale su posebno osobe iz slavnihih velikaških obitelji Zrinskih,⁸⁶ Frankopana,⁸⁷ Šubića⁸⁸ i Erdedija,⁸⁹ a o njima je pisano u povodu epizoda iz srednjovjekovne povijesti, i pogotovo u više članaka o borbi Hrvata protiv turske najezde. Napisi o otporu protiv Osmanlija⁹⁰ imali su i svoje srbijanske pandane pa treba pretpostaviti da su zbog borbe protiv zajedničkoga povijesnoga neprijatelja bili popularni i u srpskih čitatelja. Ti članci su bili samo dio napisa o borbi jugoslavenskih naroda za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu, i imali su cilj razvijanje slobodoljublja i domoljublja u mladim. U hrvatskom slučaju, posebno su bili mnogobrojni napisi o uskocima,⁹¹

⁸⁶ "Misija Evlje Čelbeje kod Nikole Zrinjskog", PZ, 59, 14. 2. 1953., 4.; "Bitka kod Broda Zrinjskog", PZ, 1268, 16. 4. 1976., 12.-13.; "Bitka kod Kaniže", 1357, 30. 12. 1977., 12.-13.; Milenko TODOROVIĆ, "Opsada Sigeta: Do posljednjeg!", PZ, 1466, 1. 2. 1980., 24.-25.; Mladen TRNSKI, "Zrinski protiv Turaka: Šteta što se nismo sreli", PZ, 1560, 20. 11. 1981., 16.-17.

⁸⁷ "Frankopani", PZ, 1093, 1. 12. 1972., 11.; "Bitka na Krbavskom polju", PZ, 1165, 26. 4. 1974., 24.-25.; "Bitka kod Broda Zrinjskog", PZ, 1268, 16. 4. 1976., 12.-13.

⁸⁸ "Šubići", PZ, 1072, 14. 7. 1972., 11. Prilog je izašao u seriji o srednjovjekovnim južnoslavenskim plemićkim obiteljima. "Bitka kod Poljica", PZ, 1225, 20. 6. 1975., 5.

⁸⁹ "Bitka kod Ivanić-Grada", PZ, 1216, 18. 4. 1975., 8.-9.; "Bitka kod Slunja", PZ, 1355, 16. 12. 1977., 24.-25.; Mladen TRNSKI, "Tragovima prošlosti: Jedna kruna za dva vladara", PZ, 1551, 18. 9. 1981., 16.-17.

⁹⁰ Uz već navedene tu su i: "Burni život Bartolomeja Georgijevića", PZ, 361, 28. 11. 1958., 7. Ovaj članak govori o hrvatskom promidžbenom radniku i borcu protiv Turaka iz 16. stoljeća. "Od Mohačke bitke do štampanog letka", PZ, 661, 29. 8. 1964., 6.-7. Ovo je članak o obavještanju putem letaka tijekom 16. stoljeća, s posebnim osvrtom na letke o borbi Hrvata protiv Turaka. D.Š., "Igrajte, devojke!", PZ, 1162, 5. 4. 1974., 7.; "Bitka kod Siska", PZ, 1200, 27. 12. 1974., 8.-9.; "Republika pod Mosorom", 1266, 2. 4. 1976., 21.; "Između istine i legende: Porez nije isplaćen", PZ, 1307, 14. 1. 1977., 10.; I. L., "Zaboravljene bitke: Dvadeset dana pakla", PZ, 1327, 3. 6. 1977., 16.; M. T. "Između istine i legende: Dvadeset osam žrtvovanih", PZ, 1406, 8. 12. 1978., 16.; Josip PALADA, "Kandijski rat u Dalmaciji: Srce na koplju", PZ, 1472, 14. 3. 1980., 6.-7.; Mladen TRNSKI, "Hrabri branitelji Kisega: Dok živim, grad ne dam!", PZ, 1555, 16. 10. 1981., 16.-17.; Mladen TRNSKI, "Tragovima prošlosti: Pala je Krupa", PZ, 1576, 17. 3. 1982., 16.-17.; Ivan LONČAR, "Poreklo sinjske alke: Tvrđava ograđena leševima", PZ, 1754, 9. 8. 1985., 13. Događaji koje ovjekovječuje sinjska alka su povijesna podloga stripa *Na suprotnim stranama* Stanka Bešlića i Zvonimira Furtingerera, objavljenog u dva dijela kao "kompletan strip" u sredini lista u: PZ, 1770, 29. 11. 1985., i PZ, 1771, 6. 12. 1985. Strip je srednje kvalitete, a prati ga i podulji tekst u dnu svake stranice koji objašnjava rat 1714. u Cetinskoj krajini. Strip iz sudbina dva glavnih junaka, jednog Hrvata i jednog "Turčina", govori o mogućnosti prijateljstva preko vjerskih/etničkih granica.

⁹¹ B. Đ. P., "Napad na luku Rovinj", PZ, 6, 9. 2. 1952., 7.; "Teško Klisu kad je na kamenu", PZ, 236, 7. 7. 1956., 5.; M. T., "Između dve vatre", PZ, 1042, 17. 12. 1971., 4.-5.; M. T., "Operacija sirovo meso", PZ, 1085, 13. 10. 1972., 4.-5.; "Zavera u Nehaj kuli", PZ, 1110, 6. 4. 1973., 7.; M. TODOROVIĆ, "Uskočki podvizi: Brodom preko kopna", PZ, 1439, 8. 8. 1980., 32.; Svetlana

a pojavilo se i više tekstova o hajducima,⁹² kao i o nekolicini nacionalnih boraca.⁹³ Borba za nacionalnu slobodu je praćena i u temama o 20. stoljeću, pre svega u nizu članaka o Narodnooslobodilačkoj borbi u kojima se po pravilu nije spominjala nacionalnost glavnih junaka.⁹⁴ Isti slobodarski cilj su imali i neki prilozi iz srednjovjekovne povijesti,⁹⁵ dok samo dva članka prikazuju hrvatski srednji vijek s manje sjajne strane.⁹⁶ U gotovo svim navedenim prilogima postoji jedan ili nekoliko glavnih likova, tj. povijesni događaji nikada nisu prikazivani "bezlično".⁹⁷ Do ovoga je dolazilo radi prilagođivanja lista čitateljima, zbog toga

IVANOVIĆ, "I gusari imaju istoriju: Razbojnici u ime države", PZ, 1721, 21. 12. 1984., 36.-37. (u članku je i "prozor" o uskocima); A. R., "Davna vremena: Zavera u Nehaj kuli", PZ, 1737, 12. 4. 1985., 13. Zanimljivo je primijetiti da *Politikin zabavnik* nije pisao o napadima uskoka na dubrovačke brodove, do kojih je povremeno dolazilo (Vidjeti: L. VOJNOVIĆ, *Kratka istorija*, 111.; V. FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika*, II, 61.-63.) List svakako nije htio zbunjivati mlade čitatelje sukobima uskoka kao boraca za slobodu s Dubrovnikom kao svjetionikom slobode na slovenskom Jugu.

⁹² "Stari književnici o hajdučkim delima Stanislava Sačevice", PZ, 47, 22. 11. 1952., 5.; M. TODOROVIĆ, "Hajduk iz Dalmatinske zagore", PZ, 1410, 5. 1. 1979., 4.-5. (oba priloga su o istom liku); P. MILATOVIĆ, "Život je priča, priča je život: Striptiz golobradog harambaše", PZ, 1782, 21. 3. 1986., 16. Ovo je članak o Slavonki Kati Galović iz druge polovine 19. stoljeća ne govori o borbi protiv Osmanlija, ali prešutno odobrava razbojništvo u "nenarodnoj" Habsburškoj monarhiji. P. MILATOVIĆ, "Hajdukovanje u Slavoniji: Svilen konac na kolac", PZ, 1990., 16. 2. 1990., 4.-5.

⁹³ "Iz naše prošlosti: Dva književnika stradalnika", PZ, 719, 9. 10. 1965., 8. Ovaj tekst govori o hrvatskim rodoljubima Filipu Grabovcu i Mateši Kuhačeviću. "Stradanja Frana Jukića", PZ, 436, 14. 5. 1960., 6.

⁹⁴ U ovom kontekstu zanimljiva su dva članka o NK "Hajduku", čiji igrači su se u velikom broju priključili partizanima. Tim tekstovima je među navijačima toga kluba popularizirana Narodnooslobodilačka borba. Vidjeti: Ivan LONČAR, "Epopeja ratnog 'Hajduka': Partizani u kopačkama", PZ, 1413, 26. 1. 1979., 16.-17.; Stevan ZEC, "75 godina splitskog baluna: 'Bili' i ostali", 1789, 11. 4. 1986., 4.-6.

⁹⁵ "Jedna bitka Neretljana i Hrvata sa Mlečanima", PZ, 22, 31. 5. 1952., 6.; "Bitka na Gvozdu", PZ, 1205, 31. 1. 1975., 8.-9.; M. T., "Velike bitke: Pokolj na Mukijskoj pustari", PZ, 1319, 8. 4. 1977., 14.; Lj. JANKOVIĆ, "Dmitar Zvonimir: Gojiću pravdu", PZ, 1502, 10. 10. 1980., 9.-11.

⁹⁶ Mladen TRNSKI, "Začetak naše pomorske slave: Ne plašimo te se debelo more!", PZ, 1792, 2. 5. 1986., 6.-7. U navedenom tekstu autor nedvosmislenim riječima opisuje pljačkaški pohod Hrvata na Sipont (Manfredoniju) 642. godine: "gazeći sve pred sobom... Ništa više nije moglo zaustaviti krvavu žetvu pobjednika". M. KRSTULOVIĆ, "Iz naše srednjovjekovne povesti: Ropstvo na pragu Renesanse", PZ, 1886, 19. 2. 1988., 4.-5. Ovaj članak govori o trgovini robljem u Primorju tijekom Srednjeg vijeka. Autorica se poziva na radove Grge Novaka, što je iznimka u listu u kome obično nisu navođeni izvori informacija.

⁹⁷ Praktično jedina iznimka kad neki događaj nije vezivan ni za jednu ličnost koja bi u njemu bila glavna su ustanci hrvatskih seljaka 1754. o kome su se pojavila dva članka i buna u Krašiću 1835. ("Buntovna seljačka Hrvatska", PZ, 736, 5. 2. 1966., 8.; "Podravsko krvoproliće: Ne štedite nikoga", PZ, 1326, 27. 5. 1977., 21.; "Povest o staroj lipi", PZ, 543, 26. 5. 1962., 7.) Neki napisi koji ne govore o konkretnim događajima također nisu personalno obojeni. Vidjeti: "Iz jedne hronike", PZ, 664, 12. 9. 1964., 8.; "Stara vojnička pisma", PZ, 717, 25. 9. 1965., 8.; "Reč u bakarnoj žici", PZ, 739, 26. 2. 1966., 8. (prilog o uvođenju brzovanja u južnoslavenskim zemljama, s posebnim naglaskom na Hrvatskoj); M. I., "Odakle kravati ime: Ta Luja XIV i pankere", PZ, 1550, 11. 9. 1981., 16.-17. (prilog vezuje podrijetlo kravate za hrvatske konjanike koji su bili u službi francuskog kralja Luja XIV); P. MILATOVIĆ, "Ex voto, crno-bele slike u koloru: Čudo se dogodilo", PZ, 1916, 16. 9. 1988., 11.)

što su stari kroničari često baš tako i bilježili događaje, ali i zbog uobičajenoga novinarskog načina pisanja koji često pribjegava pojedinačnim likovima koji olakšavaju identifikaciju čitatelja s temom o kojoj se piše.⁹⁸

Hrvati i Srbi u *Politikinom Zabavniku*

Budući da je *Politikin zabavnik* prije svega bio srbijanski list, bit će zanimljivo pogledati kako je pisao o odnosima dvaju najbrojnijih naroda u Jugoslaviji koji nisu uvijek bili najbolji. Želja da se njeguju “bratstvo i jedinstvo”, iako nije izričito isticana, jasno se mogla vidjeti iz goleme većine priloga iz povijesti svih jugoslavenskih naroda. Ako ništa drugo, ona se vidjela iz simpatija sa kojima je pisano o borbi Hrvata, Makedonaca, Slovenaca i drugih za slobodu. Ovakav pozitivan pristup, uz izbjegavanje spornih tema, je prisutan i u pisanju o hrvatsko-srpskim odnosima. Točnije rečeno, o odnosima praktično nije ni pisano jer bi to puno više podrazumijevalo pisanje o povijesnim procesima, a ne o događajima, o kojima je ovaj list za mlade gotovo isključivo pisao. Jedini prilog u kojemu je na vrlo posredan način samo dotaknuto jedno sporno pitanje, bio je jedan “okvir” u priči o bijegu nekoliko logoraša iz koncentracijskog logora Jasenovac. U “okviru” se navode opći podaci o logoru uz napomenu da je u njemu stradalo oko 800.000 ljudi.⁹⁹ Simptomatične su pri tom dvije stvari. S jedne strane, broj žrtava je, kao što je tada bilo uobičajeno, bio preuveličan.¹⁰⁰ Svakako nije bila riječ ni o kakvoj lošoj namjeri autora, koji je, uostalom, napisao niz članaka koji o Hrvatskoj i Hrvatima govore s puno simpatija, već o javnosti tada dostupnim, gotovo službenim brojkama koje se nisu tek tako mogle dovesti u sumnju – ponajmanje u jednom listu ponajprije namijenjenom mladima. S druge strane, nacionalnost žrtava nije navedena, iako se u članku kaže da su ustaše, “primenjujući fašističku teoriju o čistoti rase i nacije”, željele istrijebiti Srbe, Židove, Cigane i Hrvate - neistomišljenike. Ne prešućujući ovu činjenicu, autor je ipak nije naglašavao i dalje razvijao, pogotovo zato što je prilog govorio o sudbini nekoliko pojedinaca, a ne o logoru.

⁹⁸ Treba ipak reći da su neki od likova o kojima je pisano izabrani ne zbog svoje visoke povijesne, moralne ili rodoljubne vrijednosti, već zbog svoje puke zanimljivosti. Jedan od takvih bio je Franjo barun Trenk o kome su se pojavila dva napisa. Vidjeti: “Crveni đavoli”, PZ, 532, 10. 3. 1962., 7.; M. TODOROVIĆ, “Baron Trenk, pustolov sa mračnom slavom: Stižu obrijane glave”, PZ, 1484, 6. 6. 1980., 32.

⁹⁹ Ivan LONČAR, “Bekstvo iz grada smrti: Na bodljikavoj žici”, PZ, 1467, 8. 2. 1980., 6.-7.

¹⁰⁰ Preuveličavanje broja žrtava Jasenovca bilo je u skladu s preuveličavanjem cjelokupnog broja ljudskih žrtava Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji do koga je prvobitno došlo zbog želje komunističkih vlasti da od Njemačke dobiju što veće reparacije. Opširnije o tome vidjeti: Zoran JANJETOVIĆ, *Od Auschwitzta do Brijuna, Pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslavensko-zapadnonjemačkim odnosima*, Zagreb 2007., 142.-143. Revizija broja žrtava rata, kao i Jasenovca, upućuje da će konačan broj žrtava biti višestruko manji. Vidjeti: Dragan CVETKOVIĆ, “Jasenovac u sistemu stradanja civila u NDH – kvantitativna analiza (ili ponovo o brojevima)”, *Jasenovac. Zbornik radova četvrte međunarodne konferencije o Jasenovcu*, Banjaluka 2007., 76.; ISTI, “Stradanje civila Nezavisne Države Hrvatske u logoru Jasenovac”, *Tokovi istorije*, br. 4, Beograd 2007., 160.

Ostalih priloga koji se na ovaj ili onaj način odnose na hrvatsko-srpske dodire ima 12.101 Čak pet govori o vezama srednjovjekovnog Dubrovnika sa srpskom državom, vladarima i plemićima.¹⁰² Oni nisu izravno bili usmjereni na širenje "bratstva i jedinstva", ali su mladim čitateljima predočavali da su dodiri Srba s Dubrovnikom bili veoma stari. Jedan članak o Matiji Banu je značajan prije svega zato što je riječ o Hrvatima koji je napravio karijeru u obrenovićevoj Srbiji. Međutim, glavni cilj autora nije bio da promiče hrvatsko-srpsko bratstvo, već gerilski način ratovanja, koji se po autoru potvrdio tokom Narodnooslobodilačke borbe.¹⁰³ Još jedan prilog plijeni više neobičnošću fabule nego značajem za hrvatsko-srpske odnose: on govori o izvanbračnom sinu srbijanskog kneza Mihajla Obrenovića i jedne Hrvatice, kćerke poštanskog službenika iz Rogaške Slatine.¹⁰⁴ Značaj članka pre svega leži u otkrivanju široj publici malo poznate epizode iz kneževog života. Članak koji govori o glavnim ulicama Zagreba i Beograda je već spomenut,¹⁰⁵ i on samo autorovom voljom povezuje dvije odvojene teme. Kao što je rečeno, cilj je bilo propagiranje međusobnog upoznavanja.

Samo četiri članka više-manje otvoreno propagiraju hrvatsko-srpsko zbližavanje. Prvi govori o tome kako je zemunski ilirac Stjepan Marjanović vidio Beograd. On je bio prvi hrvatski pisac koji je dva puta posjetio glavni grad

¹⁰¹ Njima se uvjetno može pribrojiti i priča o jednom Hrvatima, austro-ugarskom dezerteru koji se tijekom Prvoga svjetskoga rata kao dobrovoljac priključio Jugoslavenskoj divizioniji. Poslije ranjavanja u kome je izgubio vid, do previjališta su ga odnijeli jedan Srbin i jedan Hrvat, a on se i kasnije, iako slijep, nastavio boriti za ujedinjenje južnih Slavena. Vjerojatno nije slučajno što se ova dirljiva priča pojavila u vrijeme kada je jugoslovenstvu koje je počelo posrtati, trebalo davati rodoljubne injekcije. Ova priča je imala i tu prednost što je mogla prenijeti poruku "bratstva-jedinstva", iako nije bila iz Drugog svjetskog rata, koga su se, sve manje ideologizirani mladi čitatelji, vjerojatno već zasitili. P. MILATOVIĆ, "Druge oči Luje Lovrića", PZ, 1831, 30. 1. 1987., 8.-9.

¹⁰² "Kraljević Marko u Dubrovniku", PZ, 247, 22. 9. 1956., 4. Ovaj članak govori o diplomatskoj misiji Marka Kraljevića u Dubrovniku 1361. godine. Njegov boravak razlikovao se od onoga što je opisano u narodnoj pjesmi. Uz to, tekst govori i o odnosima drugih srpskih velikaša s Dubrovnikom. "Gosti starog Dubrovnika", PZ, 264, 12. 1. 1957., 5. Ovaj prilog uz ostale visoke goste grada, spominje i neke srpske vladare i plemiće. "Dubrovačke kolonije u Srbiji", PZ, 567, 10. 11. 1962., 7. Ovaj prilog govori o dubrovačkim trgovačkim kolonijama u Srbiji. Autor ih hvali, navodeći da su te kolonije bile: "pioniri kulture za vreme mračnog turskog gospodarstva". "U Prištini pre 500 godina", PZ, 701, 5. 6. 1965., 8. Ovaj članak ima sličan sadržaj kao i prethodni. "Naša srednjovekovna povest: Spas u Dubrovniku", PZ, 1529, 13. 2. 1976., 10.-11. Ovaj članak govori o utočištu koje je svrgnuti srpski despot Đurađ Branković 1441. našao kod svojih starih saveznika u Dubrovniku.

¹⁰³ "O sočinjenju četa partizanskih", PZ, 519, 9. 12. 1961., 6. Ban je bio direktor beogradskog Liceja, odgajatelj kneza Aleksandra Karađorđevića i profesor Vojne akademije, a 1848. napisao je djelo o "partizanskom ratu" ili "četničkoj vojni", kako se nazivalo gerilsko ratovanje.

¹⁰⁴ M. TODOROVIĆ, "Iz minulih vremena: Leto u Rogaškoj Slatini", PZ, 1533, 15. 5. 1981., 13. Mihajlov vanbračni sin Vilhelm rođen je 1849. godine. Otac ga je još prije dolaska na vlast doveo u Srbiju i preimenovao u Velimira Todorovića, po svom djedu Teodoru, ocu kneza Miloša. Iako se o njemu starao, nije ga mogao javno priznati. Velimir je živio povučeno i umro u 40. godini u Beogradu.

¹⁰⁵ "Dve ulice u dva grada", PZ, 757, 2. 7. 1966., 8.

Srbije, i to 1831. i 1842. godine,¹⁰⁶ i o njemu pisao krajnje pohvalno, proričući mu sjajnu budućnost. Za Beograd on kaže da je grad u kome živi “najveći broj stanovnika naše krvi i našeg jezika”.¹⁰⁷ Marjanovićeve spisi su pravi odraz vremena u kome su nastali,¹⁰⁸ a *Zabavnikov* članak također. Ilirci su sanjali o južnoslavenskom jedinstvu, što je dobro došlo nepotpisanom novinaru *Politikina zabavnika* u eri čvrstoga socijalističkog jugoslavenstva kao sredstvo promicanja “bratstva i jedinstva”.

Nesumnjivo istu namjenu imala su i dva članka s istovjetnom temom: posjetom glumaca Hrvatskoga narodnog kazališta iz Zagreba Beogradu 1862. za vrijeme velike vojno-diplomatske krize do koje je došlo nakon što su turski oružnici na Čukur česmi u Beogradu ubili jednoga srpskog dječaka.¹⁰⁹ Kriza se konačno završila diplomatskim putem 1867. tako što su turske posade bile prisiljene napustiti tvrđave u srbijanskim gradovima. Glumci HNK posjetili su Beograd u najkritičnijem trenutku, kada su Srbi barikadama okružili tvrđavu, a Turci iz nje topovima pucali na grad. Beograđani su bili oduševljeni moralnom potporom hrvatskih glumaca i primili su ih najsrdahnije.¹¹⁰ U prvom od dva članka na kraju se kaže da su hrvatski glumci na početku iduće kazališne sezone u Zagrebu čitali proslov o slavnim danima u Beogradu koji alegorijski govori o mračnim silama koje teže razdvojiti Hrvate i Srbe i u kom se izražava uvjerenje da im to neće poći za rukom: “Njina dika, i naša je dika, jer nas i njih jedna rodi mati!”, završava u patetičnom tonu proslov. Ovaj članak je izašao dva mjeseca pre onog o Stjepanu Marjanoviću i pisan je u istom duhu. Drugi tekst na istu temu predstavlja “reprizu” kakvih je ponekad bilo u *Zabavniku*.

Jedini članak u kome se ističu i hrvatsko-srpske napetosti je onaj koji govori o srpskom političaru iz južne Ugarske Mihajlu Politu-Desančiću.¹¹¹ On, između ostalog, spominje protusrpske izgrede u Zagrebu 1902. koje su navodno potaknule austrougarske vlasti.¹¹² Navodi se da je uzrok nereda bio jedan “nepromišljen” članak u srpskom tisku,¹¹³ kao i to da je dio srpske omladine

¹⁰⁶ U to vrijeme, zbog zdravstvenih propisa o karantenu, nije bilo nimalo jednostavno iz Zemuna prijeći u Beograd i obratno. Vidjeti: Branko MOMČILOVIĆ (ur.), *Britanski putnici u našim krajevima u XIX veku*, Novi Sad 1993., 7., 27., 34.

¹⁰⁷ “Ilirac Stjepan Marjanović o Beogradu pre 125 godina”, PZ, 235, 30. 6. 1956., 5.

¹⁰⁸ Drugi putopisci nisu stekli tako jednoznačno pozitivnu sliku o Beogradu. Vidjeti B. MOMČILOVIĆ, (ur.), *Britanski putnici*, 9.-10., 27., 32., 36.-37., 49., 119., 121., 124.

¹⁰⁹ O incidentu i njegovim vojnim i diplomatskim posljedicama vidjeti: Života ĐORĐEVIĆ, *Čukur česma 1862*, Beograd 1983.

¹¹⁰ “Hrvatski glumci na beogradskim barikadama”, PZ, 226, 28. 4. 1956., 5; “Pozorište u senci topova”, PZ, 767, 10. 9. 1966., 8.

¹¹¹ “Bratska reč Mihajla Politu”, PZ, 563, 13. 10. 1962., 7.

¹¹² Politu-Desančić je zaista kao uzročnike pogroma vidio Austro-Ugarsku, ali i određene hrvatske krugove oslonjene na Rimokatoličku crkvu. Vidjeti: Vasilije KRESTIĆ, *Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 1848-1914*, Beograd 1991., 356. Da je iza svega u krajnjoj liniji stajao ban Khuen Hédérvary, smatraju i neki drugi autori. Vidjeti: Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, I, Zagreb 1989., 244-245.

¹¹³ Radilo se o članku “Srbi i Hrvati” dr. Nikole Stojanovića koji je izašao u *Srpskom književnom glasniku*, a pretiskan je u *Srbobranu*, u kome je negirano postojanje Hrvata kao nacije i najavio borbu “do istrage”. V. KRESTIĆ, *Istorija*, 355; J. HORVAT, *Politička povijest*, I, 245.

na Beogradskom univerzitetu htio osuditi ne samo demonstracije, već i cijeli hrvatski narod. Nasuprot ovakvoj lošoj slici hrvatsko-srpskih odnosa, autor članka ističe pomirljive riječi i djela Mihajla Polita-Desančića, i dijelom Jovana Skerlića, koji su se trudili smiriti strasti. Članak govori o tome kako se Polit uvijek zalagao za interese Trojedne kraljevine, čak i onda kad to hrvatski poslanici u ugarskom Saboru nisu činili, kao i to da je on “umeo da shvati i Starčeviću teoriju o hrvatstvu” koju “nije smatrao uvredom”, jer je i Ante Starčević Hrvate i Srbe smatrao jednim narodom,¹¹⁴ iako u tekstu nisu dana daljnja objašnjenja o Starčeviću. Polit je prikazan kao pristalica Hrvatsko-srpske koalicije i dalekovidni političar koji je uvidio da se nacionalno pitanje ne može riješiti u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, već samo njezinom propašću. Drugim riječima, ovo je praktično jedini članak koji je ikada izašao u listu, a koji govori o hrvatsko-srpskim suprotnostima, ali koji istovremeno ističe putove za njihovo prevladavanje koje je predlagao Polit, a čija su politička stajališta uglavnom ispravno prenesena.¹¹⁵ U svemu ovome on je jedinstven u listu koji je slogu Hrvata i Srba prešutno shvaćao kao nešto što se podrazumijeva i iz koga se nije moglo naslutiti da međunacionalni odnosi između dvaju najvećih naroda u zemlji nisu uvijek tokom povijesti bili idilični.

Zaključak

Pisanje *Politikina zabavnika* o temama iz hrvatske povijesti je bilo razmjerno često i po pravilu pozitivno. Cilj napisa je bio da se čitatelji upoznaju s hrvatskom poviješću, te da se tako njeguje općejugoslavenski patriotizam i “bratstvo i jedinstvo”. Kao i u slučaju svih ostalih povijesnih priloga, izbor tema je bio više-manje slučajan i ovisan o raspoloživom tvorivu. U većini slučajeva glavna je bila zanimljiva fabula koja bi bila privlačna mladim, pa i ne tako mladim čitateljima. Također, u većini slučajeva, u takvoj fabuli su se provlačile nenametljive ideološke poruke o kojima je bilo riječi. Baš kao i u slučaju drugih povijesnih priloga, iz *Zabavnikovih* tekstova se nije mogla steći niti cjelovita slika o hrvatskoj povijesti, niti o svim njezinim glavnim čimbenicima. To, međutim, nije ni bio cilj lista koji je vidio svoj zadatak u tome da bude dopuna gradiva iz raznih područja znanja koja su mladi stjecali u školi.

¹¹⁴ U svojim sjećanjima, Polit je zabilježio da je bio u dobrim odnosima sa Starčevićem, ali da je izbjegavao s njim govoriti o Srbima jer bi tada razgovoru brzo došao kraj Mihajlo POLIT-DESANČIĆ, *Uspomene*, Novi Sad 2006., 114. Ovo više govori o Politovom taktu i želji za izbjegavanjem spornih pitanja, nego o razumijevanje Starčevićeve teorije o hrvatstvu.

¹¹⁵ Mihajlo Polit-Desančić je uvijek bio umjeren, sklon osudi ekstremnih stajališta na srpskoj strani, a, unatoč kritičnosti, bio je naklonjen i pomirljivim tonovima i suradnji s Hrvatima. Vidjeti: V. KRESTIĆ, *Istorija*, 186.-187., 319., 334., 385., 410., 477.

SUMMARY

CROATIAN HISTORY IN THE PAGES OF *POLITIKIN ZABAVNIK*

This article deals with various themes in Croatian history written about in *Politikin zabavnik* from 1952 to 1991. The author is concerned with numerical indicators and analyses of the content of published articles. We can conclude that *Politikin zabavnik* dealt with subjects in Croatian history relatively often and usually in a positive fashion. The aim was to introduce readers to Croatian history, and thereby nourish broader Yugoslav patriotism and 'brotherhood and unity.' As was the case with all other historical contributions, the selection of themes was more or less random and depended on available material. In the majority of cases, the most interesting story line was the one that drew the attention of young (and not so young) readers. Therefore, in the majority of instances, such a plot contained discreet ideological messages. Just as in the case of other historical contributions, in *Politikin zabavnik* the texts could not lead one to a comprehensive picture of Croatian history, nor of its main characters. This, however, was not the aim of the magazine, which envisioned its purpose as that of supplementing the lessons the young learned in school.

Key words: *Politikin zabavnik*, Croats, Croatia, history, Middle Ages, Modern Era, Zagreb, Dubrovnik, 'Uskoci', "brotherhood and unity", Tito